

בדין מסירת מודעא

הגדרת המודעא:

המודעא, באופן כללי היא הצהרה שאדם מצהיר בפני עדים קודם מעשה שעומד לעשות (נתינת גט, מתנה או מכר). בהצהרה זו, שניתן לכתוב אותה בשטר ע"י העדים, מודיע אותו אדם, שהמעשה שיעשה, אין לו תוקף. בין אם בגלל שאנסו אותו לעשותו, או סתם בגלל רצונו לבטל את אותו מעשה. (תלוי בשיטות השונות).

גבי מכר האדם מצהיר במודעא, שהמכר שיעשה – בטל, וזה שקיבל מעות אינו מוכיח שגמול ברעתו להקנות, שכן נאנס במכירה זו. לאחר שנתן את הגט, המתנה או עשה את מעשה המכר יביא מוסר המודעא את העדים או את שטר המודעא לבית הדין ויבטל את המעשה.

הבדלים בין מודעא בגט ומתנה לבין מודעא במכר:

קיימים שלושה הבדלים עקרוניים בין מודעא בגט ומתנה לבין מודעא במכר, שעל פיהם נקבעים הבדלי הדינים בין שני סוגי המודעא.

א. בגט ומתנה ישנו רק צד אחד והוא המגרש או נותן המתנה, והמעשה תלוי אך ורק ברצונו וברעתו באותו מעשה.

ב. בגט ומתנה יש לנותן אותם, יותר כח כדי לבטל את המעשה. במכר, לעומת זאת, ישנם שני צדדים – המוכר והלוקח, ולכן מעשה המכר אינו תלוי רק במוכר וברעתו. לפיכך במכר יש למוכר פחות כח לבטל את המכר ללא סיבה חזקה.

ג. בגט ומתנה זה שנותן אותם אינו מקבל כל תמורה, ואם נאנס אכן יש פה אונס גמור. במכר, לעומת זאת, כתוצאה מהאונס הוא קיבל כסף, ולכן האונס הוא חלש יותר ויש לו פחות כח לבטל את המכר.

ד. בגט ומתנה, כאשר הנותן טוען שנאנס, נאמין לו יותר, שכן ללא אונס אין לו כל ענין לבטל את הגט או המתנה. אילו לא רצה לתת, לא היה נותן, ואם רצה מדוע מסר מודעא, אלא ודאי חייבים לומר שנאנס. לעומת זאת במכר כאשר המוכר טוען שנאנס, אין ודאות שאמנם כך היה, אפשר להסביר את זה שטוען שנאנס ומסר מודעא, בכך שהיה דחוק בכסף ונאלץ למכור את שדהו אבל רצה להבטיח שבעתיד כשיזדמנו לו מעות יוכל להחזיר לעצמו את שדהו ולכן מסר מודעא. לכן, במכר, המוכר יצטרך להביא הוכחה חזקה, שאכן נאנס.

מודעא בגט ומתנה:

קיימות שתי שיטות לגבי תפקודה של המודעא בגט ומתנה: שיטה ראשונה, שאומר הבינו יונה, היא, שתפקיד המודעא היא גילוי דעת של המקנה או נותן הגט שהוא מבטל את מעשהו. לפי שיטה זו מודעא היא מדין ביטול והיא תקפה גם אם נותן המתנה או הגט לא נאנס בשעת הנתינה. על פי שיטה זו מתפרשים דברי הגמ' בב"ב דף מ' ע"ב "אי רגיטא ודמתנתא גילויי מילתא בעלמא היא" כך: הגמרא מתכוונת לומר, שבגט ומתנה דין המודעא הוא גילויי מילתא.

ונותן המתנה יכול לבטל ברצונו את הגט או המתנה, אפילו אם אין לו עדים שנאנס בשעת הנתינה (ואפילו אם לא נאנס כלל). בהמשך הגמרא אנו רואים, שאפילו מתנתא טמירתא (מתנה שניתנה בסתר) אינה מתנה, למרות שלא אמר בפירוש, שהוא אינו חפץ לתת את המתנה, כל שכן כאשר הוא אומר בפירוש, שהוא מבטל את המתנה, כאשר הוא מוסר מודעא, שהמתנה בטלה. לכן, לשיטת רבנו יונה, אפילו אם נמצאו דבריו של מוסר המודעא שקר, והוא לא נאנס – המודעא תקפה.

שיטה זו היא גם שיטת הרמב"ם, המובאת בהלכות מכירה פרק י' הלכה ג', שבה כתוב: "אבל במתנה, או במחילה, אם מסר מודעא קודם מתנה, אע"פ שאינו אנוס, הרי המתנה בטלה, שאין הולכים במתנה אלא אחר גילוי דעת הנותן, שאם אינו רוצה להקנות בכל ליבו לא קנה המקבל מתנה". מכאן רואים, שגם לשיטת הרמב"ם המודעא בגט ומתנה היא מדין ביטול, ותפקידה לבטל את הגט והמתנה ואין צורך שיהיה אנוס.

שיטה זו נפסקה להלכה גם בשולחן ערוך הלכות מקח וממכר בחושן משפט סעיף ר"ה, סימן ו', ואלו דבריו: "במה דברים אמורים, שצריך שידעו שהוא אנוס במוכר או בעושה פשרה, אבל במתנה או במחילה אם מסר מודעא קודם, אע"פ שאינו אנוס הרי המתנה בטלה, שאין הולכים במתנה אלא אחר גילוי דעת הנותן, שאם אינו רוצה להקנות בכל ליבו לא קנה המקבל מתנה, והמחילה מתנה היא".

וכן משמע מדברי הרא"ש: "אפילו אם ידוע הדבר, שאותה מודעא שמוסר בפני העדים דברי שקר הם – הויא מודעא לבטל המתנה" (סימן לבי).

שיטה שניה היא שיטת הרשב"ם והרמב"ן, הסוברים שתפקיד המודעא בגט ומתנה הוא לגלות שהיה אנוס בשעת הנתינה. לפי דעה זו לא המודעא עצמה מבטלת, אלא האנוס מבטל את הגט או המתנה. לכן דוקא אם מוכח (ע"י עדים) שהיה אנוס בשעת הנתינה המודעא מועילה, וכל שכן אם יודעים בבירור שלא היה אנוס – המודעא בטלה, שכן כל כח המודעא נובע מהאנוס. הרשב"ם מסביר בצורה שונה את דברי הגמ' "אי דגיטא ודמתנתא גילויי מילתא, בעלמא היא". הגמרא התכוונה לומר, שבגט ומתנה ברור לנו, שהיה אנוס אם מסר מודעא, גם אם אין עדים על האנוס, שכן אם רצה לתת מתנה היה נותן ללא מסירת מודעא, ואם לא רצה לא היה נותן, אלא ודאי היה אנוס.

בהגהות על עליות דרבנו יונה מוסבר בדעת הרשב"ם, שגם הוא סובר שיש דין ביטול בגט ומתנה כמו שמוכח ממסכת גיטין בפרק השולח, שאדם יכול לבטל גט לפני שנותנו. למרות זאת, במקרה שלנו הדין שונה, מפני שחוששים, שכאשר נתן את הגט חזר בו מהביטול. לכן רק כאשר היה אנוס ברור שלא חזר בו אלא נתן את הגט, מפני שנאנס. לאחר כתיבת הגט גם הרשב"ם מודה שיכול לבטל את הגט ואין חוששים שחזר בו.

הרמב"ן מקשה על שיטת הרשב"ם לשם מה צריך אנוס? הרי מהגמ' בגיטין משמע שאדם יכול לבטל גט גם ללא אנוס!

הרמב"ן מתרץ עפ"י שיטת הרשב"ם ואומר: יכולת האדם לבטל היא רק לאחר כתיבת הגט, אבל לפני כתיבת הגט ניתן לבטלו רק ע"י מודעא ובתנאי, שהיה אנוס.

תירוץ נוסף לקושיית הרמב"ן מביא קצות החושן סי' ר"ה סק"ה, ע"פ תוס' ד"ה "מחאה בפני שנים" בב"ב ל"ט ע"ב. התוס' מקשים: איך מודעא מועילה בשטר, הרי זו עדות בכתב, ויש לימוד מהפסוק "מפיהם" – "ולא מפי כתבם", שעדות בכתב אינה מתקבלת בבי"ד. ומתרצים שם, שבמודעא יש תקנת חכמים מיוחדת כדי להציל את הנאנס, ולכן איפשרו לו לכתוב מודעא בשטר. על פי זה מובן מדוע צריך אנוס כדי לכתוב מודעא, שכן ללא אנוס הרי זו עדות

בכתב רגילה, ועל זה לא היתה תקנת חכמים. על פי תירוצו זה, בסוגיא בגיטין מבורר, שנותן הגט ביטול את הגט בפני עדים, לפני שנתנו, ולכן שם מועיל הביטול, שכן, זו עדות מפני העדים ולא בכתב, אם כן רואים, שכל הצורך באונס הוא רק כאשר רוצים להכשיר עדות בכתב, אבל כאשר יש לו עדים בעל פה על הביטול אין צורך באונס גם לפי הרשב"ם ומספיק ביטול. לכן, גם אם ידוע בבירור, שלא נאנס בכתיבת המודעה, גם יאז המודעה אינה מועילה משום עדות בכתב. מדברי התוס' הג"ל רואים, שגם לשיטתו, מודעה אינה מועילה ללא אונס כמו דעת הרשב"ם והרמב"ן.

מודעה במכר:

לעומת מודעה בגט ומתנה, במודעה במכר אין מחלוקת, שהאונס הוא המבטל את המכר. במודעה במכר לא שייך דין ביטול שכן המכר אינו תלוי רק בדעת המוכר, כמו בגט ומתנה, שהנתינה תלויה רק בנותן, אלא גם בקונה. לכן מסכימים הכל, שללא אונס המודעה לא תועיל. כל חילוקי הדינים במודעה במכר הם רק בעדות על האונס ועל סוגי האונס.

הגמרא כב"ב דף מ' ע"א מביאה את דינם של נהרדעאי, שכל מודעה שלא כתוב בה, שהעדים ראו, את האונס ויודעים אותו, אינה מודעה. לאחר שמנסים להעמיד את דברי נהרדעאי בגט ומתנה ודוחים זאת, מעמידים את דבריהם במודעה במכר. הגמרא מקשה מדברי רבא, שלא כותבים מודעה במכר. המקור לדברי רבא הוא בהמשך הגמרא בדף מ"ח ע"א ע"ב. שם אומר רבא: "תלינהו וזבין זביניה זביני" שמכירה באונס היא מכירה. רבא מחלק בין כאשר האנס אונס את המוכר למכור אחת משדותיו ("שדה סתם"), שאז המכירה מכירה, שכן המוכר בחר מעצמו את השדה, לבין אם האנס אנסו למכור שדה מסוים, שאז המכירה בטלה ("שדה זון"). על פירוש זה של רבא מסביר הרשב"ם את דעתו לגבי מודעה. אם אנסוהו בשדה זו – אין צורך במודעה שכן המכר בטל ויוכל להביא את עדי האונס ותיבטל המכירה. אם אנסוהו בשדה סתם – הרי המכר קיים וגם מודעה לא תבטל אותו, שכן לפי רבא לא היה כאן אונס ממש. רב הונא, לעומת זאת, מכשיר מודעה במכר, כפי שרואים בגמרא שם דף מ"ח ע"א.

הגמרא מתרצת, שגם רבא מודה שכותבים מודעה במקרים מסויימים כמו מעשה דפרדיסא. המעשה הוא באדם שלקח פרדס כמשכון, ולאחר שלוש שנים אילץ את הלווה למכור לו את הפרדס, באיום, שאם לא ימכור לו, יכבוש את שטר המשכון והשרה תהיה שלו בלי דינים. באונס חזק כמו זה, שאין הלווה יכול להתגונן מפניו, גם לפי רבא כותבים מודעה. רבנו חננאל מסביר: איך יתכן, שהעדים ידעו את האונס? אם העדים ראו, איך המחזיק מאיים על הלווה, שיכבוש את שטר המשכון, אין צורך במודעה, אלא יביא הלווה את העדים, שיעידו, שהמחזיק הודה, שהשדה אצלו בתורת משכון. לכן מסביר רבנו חננאל שמדובר כאשר העדים שמעו את המחזיק שאמר, שהשדה שלו יש לו חזקה שלש שנים, לאחר מכן בעל הפרדס ומכר את הפרדס למחזיק, אבל לפני שכתב את השטר (שלא בפניו) מסר מודעה בפני אותם עדים. אחר כך בא המערער לבית הדין ותובע את המחזיק, וכאשר זה מרציא את שטר המכירה, בעל הפרדס מוציא את המודעה ומבטל את שטר המכירה. כאן העדים יודעים שהיה אונס, שכן ראו שבתחילה המחזיק טען שהשדה שלו, ואחר כך נכתב שטר מכירה. דבר זה מראה, שהיה פה אונס, שאם לא כן, והשרה שלו, מדוע קנה המחזיק את השדה מהמערער? הוד רמה מסביר את המקרה, כשהעדים ראו, שבעל הפרדס נאנס, בשהמחזיק איים עליו, שיכבוש את שטר המשכון. למרות זאת, בעל המשכון יכול לטעון, שזה, שלאחר מכן רצה לקנות את השדה, הוא מפני שאדם עשוי לקנות דבר שצריך לבא איתו אפילו על פי הדין, כפי

שראינו כבר במקרים אחרים בגמרא. לכן באה המודעה ומתוכה אנו עדים לכך שהמכירה היתה באונס.

הבית יוסף על הטור בחושן משפט סימן ר"ה מסביר את מחלוקת רבא ורב הונא על פי הרשב"ם: לדעת רבא – כשהאונס היה בשדה זו ואין לו עדים על כך, מודעא לא תעזור לו. ללא עדים לא מאמינים לו שנאנס, מפני שחושדים בו, שמכר את השדה מרצון, מפני שהיה זקוק למעות ומסר מודעא, כדי שכאשר יודמנו לו מעות, יוכל לחזור ולקנות את השדה. כשהאונס היה ב"שדה זו", ויש לו עדים, אין צורך במודעא, שכן הוא יכול לבטל את המכר ע"י הבאת עדי האונס. כאשר האונס היה ב"שדה סתם", המכר קיים בין אם יש לו עדים ובין אם אין לו עדים, שכן אין זה ממש אונס, המקרה היחיד לפי רבא, שבו כותבים מודעא, הוא במקרה, הדומה למעשה דפרדיסא: אם היה אונס ב"שדה זו" והעדים לא ראו בבירור את האונס וע"י מסירת מודעא יתברר לעדים, שאכן היה אונס. ללא מסירת מודעא במקרה זה לא יהיה ודאי לעדים שהמכר לא מכר מדעתו. לפי רבא, תפקיד המודעא הוא לגלות לעדים שהיה אונס, במקרה שצריך.

לדעת רב הונא – כאשר האונס הוא ב"שדה זו" ואין עדים מודעה לא תעזור, כרבא. כאשר יש עדים כותבים מודעא מפני שללא מודעא המכר יהיה קיים למרות האונס (נקודת המחלוקת היא, האם ב"שדה זו" המכר קיים, או לא). כאשר האונס היה ב"שדה סתם" מביא הבית יוסף שתי שיטות לגבי העתו של הרשב"ם בהסבר רב הונא.

הרמב"ן הבין בדברי הרשב"ם, שלדעתו, ב"שדה סתם" אין כותבים מודעא, לפי רב הונא, מפני, שבשדה סתם גם רב הונא מודה שהמכר קיים, ואין כאן אונס ממש. ההגהות מימוניות הבין ברשב"ם, שבשדה סתם לפי רב הונא כותבים מודעא, וגם בשדה סתם רב הונא חולק על רבא. שורש מחלוקת זו הוא בהבנת הטעם של רב הונא על פי רשב"ם: לפי הרמב"ן רואים, שהרשב"ם חילק בדברי רבא, בין "שדה זו" ל"שדה סתם", שב"שדה זו" יש אונס ו"בשדה סתם", אין, ולכן מודעא לא מועילה. אם כן כל המחלוקת בין רבא לרב הונא היא ב"שדה זו". ב"שדה סתם" גם רב הונא, מסתמא, יסבור כרבא, שאין אונס, ולכן אין כותבים מודעא. לעומת זאת ההגהות מימוניות סובר שיש מחלוקת בין רבא לרב הונא גם לגבי "שדה סתם", כאשר לטעם, שב"שדה סתם" המכר קיים. לפי רבא המכר קיים מפני שאין אונס, אבל לפי רב הונא גם ב"שדה סתם" יש אונס גמור ובכל זאת המכר קיים כמו ב"שדה זו", מהטעם, ש"אגב אונסיה גמר ומקנה". אם כן, לפי רב הונא, גם ב"שדה סתם" שייך לכתוב מודעא, שכן יש בזה אונס גמור.

ישנה שיטה שונה לגבי מחוקת רבא ורב הונא והיא שיטת הר"ף והרא"ש (גם הרמב"ן מביא אותה):

לפי שיטה זו רבא ורב הונא אינם חולקים, שהיכן שהמכר קיים, מסירת מודעא תועיל לבטלו. לרבא ב"שדה סתם"; ולרב הונא אף ב"שדה זו". לפי שיטה זו גם רבא סובר, שב"שדה סתם" כותבים מודעא והמחלוקת היא רק ב"שדה זו".

פסק הלכה:

הלכה כרב הונא; שבין ב"שדה סתם" ובין ב"שדה זו" המכר קיים, ולכן, אם רוצה לבטלו; צריך לכתוב מודעא לפני כתיבת השטר.

כך נפסק להלכה בשולחן ערוך חושן משפט סימן ר"ה סעיף א': "מי שאנסוהו עד שמכר... אפילו תלוהו עם שמכרו, ממכרו ממכר... שמפני אונסו גמר והקנה... לפיכך אם מסר מודעא

קודם שימכור... הרי המכר בטל" ולא חילק השו"ע בין "שדה זו" ל"שדה סתם". בשניהם המכר קיים וכותבים מודעא כדי לבטלו. כמו כן פוסק השולחן ערוך, שהעדים, שכותבים את המודעא, צריכים לדעת בבירור, שהוא נאנס ולא שוסמכו על פיו.

הרכבת, היה אומר ר' אברהם יעקב מסדיגורה, מלמדת אותנו, שכל רגע יש לו חשיבות, בגלל רגע אחד עלול אדם לאחר הכל. הטלגרף מלמדנו, שאדם חייב להחשיב כל מילה, שכן כל מילה נספרת. ועולה בחשבון. והטלפון מלמדנו, שכל מה שאנו מדברים כאן נשמע שם.